

Акустические данные русской поэзии по векам свидетельствуют о высоком уровне гармонически-обертоновых колебаний, что усиливает вокаличность звучания поэтической речи.

По объективным показателям исследования речевых континуумов констатируется стремление к золотому сечению в звучании как словарного состава русского языка, так и поэзии XVIII – XX вв.

1. Андреев Н.Д., Зиндер Л.П. О понятиях речевого акта, речи, речевой вероятности и языка // Вопросы языкознания. – М., 1963. – № 3. – С. 15-21. 2. Белый А. Ритм как диалектика и «Медный всадник». Исследования. – М., 1929. 3. Васютинский Н. А. Золотая пропорция. – М., 1990. – 235 с. 4. Исаченко А. Опыт типологического анализа славянских языков // Новое в лингвистике. – М., 1963. – Вып. 3. – С. 106-121. 5. История всемирной литературы. В 9-ти тт. – М., 1988. – Т. 5. 6. Левицкий А.Э., Борисенко Н.Д., Борисов А.А., Иванов А.А., Славова Л.Л. Сравнительная типология английского, немецкого, русского и украинского языков. – К., 2009. – 354 с. 7. Потебня А.А. Мысль и язык. – К., 1993. 8. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М., 1958. – Т. I-II. 9. Стахов А. П. Код золотой пропорции. – М., 1984.- 151 с. 10. Теряев Д.А. Золотое сечение и ритм в звучащих текстах оригинала и переводов (экспериментально-фонетическое исследование) // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур.– К., 2009. – Вип. 10. – С. 201-209. 11. Теряев Д.А. Ритмическая гармония русской поэтической речи в аспекте «золотого сечения» // Русская литература. Исследования. – К., 2005. – Вып. VII. – С. 320 – 327. 12. Трубецкой Н.С. Основы фонологии. – М., 1960. 13. Частотный словарь русского языка / Под ред. Л.Н. Засориной. – М., 1977. – 934 с. 14. Шевелев И. Ш., Марутаев М. А., Шмелев И. П. Золотое сечение: Три взгляда на природу гармонии. – М., 1990. – 343 с.

Тимченко Є.П., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

СТИЛІСТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПОВТОРІВ ТА «ТОЖДЕСЛОВИЕ» О.ПОТЕБНІ

У статті розглядаються основні види повторів, зокрема, синонімічні повтори, на які звертав увагу О.Потебня, та стилістико-прагматичні функції повторів у німецьких та українських народних піснях у світлі сучасної наукової парадигми.

Ключові слова: *повтор, синонімічний повтор, стилістико-прагматичні функції, народні пісні.*

В статтє рассматриваются основные виды повторов, в частности, синонимические повторы, на которые обращал внимание А. Потебня, и стилістико-прагматические функции повторов в немецких и украинских народных песнях в свете современной научной парадигмы.

Ключевые слова: повтор, синонимический повтор, стилистико-прагматические функции, народные песни.

The article deals with the main types of repetition, in particularly synonymic repetition studied by O.Potebnya, and their stylistic and pragmatic functions in German and Ukrainian folk songs in the light of modern scientific paradigm.

Key words: repetition, reiteration, synonymic repetition, stylistic and pragmatic functions, folk songs

Визначний український філолог О. Потебня відомий далеко за межами нашої країни. Чим більшим стає часовий простір, що віддаляє нас від нього, тим сильніше усвідомлюється значення цієї непересічної особистості. Зокрема, про це свідчить і те, що його твори постійно перевидуються й через багато років після його смерті, а наукові праці про нього в різних країнах світу складають не одну сотню публікацій [Aumüller 2005]. Поштовхом до написання цієї статті послужив додаток до т. III “Из записок по русской грамматике” [Потебня 1963], де О. Потебня розглядає т.зв. “тождество”, тобто повторення та поєднання синонімів у народно-поетичних творах слов’янських мов. Статтю присвячено ролі повторів в українській та німецькій народно-поетичній творчості.

Хоча повтор як стилістична (чи риторична) фігура відомий з часів античності, спостерігається різний підхід до його тлумачення, що пояснюється його поліфункціональністю. У період античності фігури повтору розглядалися як основний об’єкт риторики, що мала справу з поетичною семантикою, і розумілися як засоби відхилення від норми і зміни змісту. В новітні часи активне вивчення повтору як лінгвістичного явища спостерігається з середини 50-х років ХХ ст.

Загальноприйнятою є така дефініція: Повтор – це “фігура мови, що полягає в повторенні в певній послідовності звуків, слів або їх частин, висловів для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображуваного ефекту” [УМЕ 2004, 459]. До фонетичних повторів відносяться відповідно асонанс та алітерація, до лексичних – повторення лексичних одиниць з певними варіаціями, до синтаксичних – повторення певних синтаксичних структур. Тут ми обмежимося аналізом лексичних повторів.

У сучасних працях зі стилістики статус лексичних повторів тлумачиться неоднозначно. Зокрема, германісти розглядають їх в першу чергу як найчастотніший засобів досягнення когерентності тексту [Fleischer 1993, 264; Sowinski 1999, 79]. Підкреслюється, що різні види повторів характерні для текстів різних комунікативних сфер. М. Брандес розглядає серед фігур тотожності синоніми-замінники (“заместители”) які являють собою варіативне найменування однієї й тієї ж самої дії, предмета, явища з метою уточнення, доповнення, посилення виразності [Брандес 1983, 144]. До цієї групи зараховуються також синоніми-уточнювачі та тавтологічні повтори. Вважається, що в результаті такого суміщення виникає третє предметно-смісловне значення – “зримий семантизм” риторичного чи художнього образу.

З погляду структурної організації розрізняють такі характеристики лексичних повторів: контактний/дистантний, концентрований/ перманентний. При цьому існує різне тлумачення контактності, зокрема, німецький лінгвіст Вольфганг Фляйшер не вважає

наявність між повторюваними словами сполучника чи вигука порушенням контакту [Fleischer 1993, 264], в той час як інші науковці контактними вважають лише повтори, де лексичні одиниці не відділяються одна від одної будь-якими іншими словами. Перманентні повтори є постійно повторюваними словами, що можуть складати лейтмотив художнього твору.

Відповідно до лексичного складу та позиції повторюваних одиниць повтори можна розділити на 5 груп [Жук 2005, 4]: а) простий контактний повтор, який може бути виражений двочленним або тричленним сполученням слів, що виражають емоційно-оцінну тональність висловлюваного; б) розширений повтор – повторення мовної одиниці з конотаціями, які доповнюють чи розширюють її зміст; в) кільцевий повтор – повторення мовної одиниці на початку і в кінці оповіді; г) повтор-підхоплення (анадиплосис) – повторення кінцевого елемента одного висловлювання на початку другого висловлювання; ґ) ланцюжковий повтор – повторення мовних одиниць однієї за одною. За іншою термінологією розрізняють анафору, епіфору, кіклос, симплоку.

Щодо функцій повторів, то їх лише на основі огляду близько 200 публікацій нараховується близько 80 [Москальчук 2003, 22]. Звичайно, в залежності від потреб спілкування та обраного способу організації тексту повтор може виконувати різні функції. В межах функціональної стилістики повтор вивчався як засіб стилістичного опису [Дудникова 1969, Еремина 1978], як стилетвірний засіб наукового тексту [Кожина, Данилевская 1984], публічної мови [Бекетова 1998], як семантико-стилістична домінанта в українській поезії останніх десятиріч [Ріжко 2004], аналізується повтор у світлі нових наукових парадигм [Маліновський 2004].

Певні моменти цих підходів імпліцитно присутні в творах О.Потебні. Зокрема, в його названій вище праці зауважується, що шляхом повторення одного й того є самого слова чи звороту можна вказувати на зміну стану того, хто говорить, оскільки повторення може викликатися почуттям, що уповільнює плин думки, наприклад, гнівом [Потебня 1963, 433].

Розгляньмо функціонування повторів у народних піснях. Найбільш цікавими є поширені в українських піснях синонімічні повтори. Наведені приклади свідчать про те, що в піснях передусім повторюються домінуючі поняття, що складають багатовікові цінності народу, зокрема, в українських це такі чесноти, як *честь і слава, розкіш-воля, серце-душа, край-сторона, час-пора, час-годинька, огонь-ватра* [Потебня 1963, 435]. Сучасна наукова парадигма визначає їх як культурні концепти. Передусім вони виражаються іменниками як тією частиною мови, що уособлює предметність в широкому розумінні слова. Про важливе значення цих понять свідчить і їх поширення в пареміях (*Свій край – рай, а чужа країна мов домовина, ein Herz und eine Seele sein*).

Прикметники як частина мови, що служить для вираження атрибутивних характеристик, відіграють не менш важливу роль, оскільки вони виступають постійними епітетами, зокрема, для характеристики, зовнішності, вроди, людських якостей, *ясна-красна, горда та пишна, любо та мило*.

Дієслова як ядерні структури речень, що втілюють предикативність, мають особливо багаті можливості у зв'язку з різними граматичними формами при вираженні тих чи інших предикативних відношень. Це можуть бути розповідні речення з дієсловом у теперішньому, минулому чи майбутньому часі [Потебня 1963, 437]: *пройшло-промайнуло*,

цілує-милує, лежить-спочиває, гуляли-веселилися. За традиційними моделями словоскладання, як правило, поєднуються два синоніми, лише зрідка спостерігається тричленна структура: *плакала-ридала-голосила*.

Словотвірні можливості, зокрема, префіксація, дозволяють створювати повтори дієслівного кореня, модифікуючи вид дієслова: *плаває-поплаває, думає-подумає, кликала-покликала*. Тут реалізується ефект посилення динамічної ознаки або ж із варіюванням ітеративності: *ходить-походжає, кличе-покликає*. Такі дієслівні повтори виступають, на думку О. Потебні, засобом синекдохічного представлення тривалості дії, інтенсивності якості чи великої кількості [Потебня 1963, 441]. Як видно з наведених ним прикладів, такі поєднання синонімів та контактні повтори є типовим явищем у слов'янських піснях. Щодо німецьких, то серед 480 проаналізованих пісень [Deutsche Volkslieder 1982, Droben 1984, Spielen 1955] було виявлено близько 50 випадків чисто контактного синонімічного повтору, коли слова поєднуються лише комою *hegen, in Liebe pflegen* [Deutsche Volkslieder 1982, 53], *sie sind verwelket, verdorret* [Deutsche Volkslieder 1982, 80], *fröhlich, seliges Entzücken* [Deutsche Volkslieder 1982, 228], *das Geld ist weg, das Madl ist hin* [Deutsche Volkslieder 1982, 186], *er rüttelt sich, er schüttelt sich* [Spielen 1955, 14].

Як правило, синоніми поєднуються сполучником *und*: *stolz und kühn, zart und mild* [Deutsche Volkslieder 1982, 43], *mein Wunsch und Begehren* [Deutsche Volkslieder 1982, 48], *dick und drall* [Deutsche Volkslieder 1982, 187], *der Himmel hell und klar* [Deutsche Volkslieder 1982, 201], *mit lieblichem und süßem Ton* [Deutsche Volkslieder 1982, 216], *das höret man ja weit und breit* [Droben 1984, 324]. Такі прикметникові повтори сприяють посиленню відповідної ознаки. Дистантний повтор поєднується з римою: *oh es riecht gut, oh es riecht fein* [Deutsche Volkslieder 1982, 239], *ach Scheiden, du bitteres Scheiden* [Droben 1984, 160].

Як стилістичний засіб, що сприяє відображенню хвилюючих моментів у житті людини, стану збудження, підвищеного реагування на щось, дослівний повтор підкреслює не тільки смисловий, а й емоційний момент. Повторюючись, слова чи словосполучення створюють почуттєву домінанту [Михайлюк 1]. Це можуть бути почуття розпачу, гніву, нетерпіння, страху тощо, прагматичною функцією таких висловлювань може бути спонування до дії, до словесної реакції, до співчуття тощо: *Geduld, Geduld* [Deutsche Volkslieder 1982, 6], *der Spielmann, der Spielmann* [Deutsche Volkslieder 1982, 127], *lauf, Müller, lauf* [Deutsche Volkslieder 1982, 159], *spinn spinn, meine liebe Tochter* [Droben 1984, 201]. Повторенням дієслова може підкреслюватися монотонність дії, яка довгий час не дає результатів, та розчарування рибалки: *er fische und fische so langsam* [Deutsche Volkslieder 1982, 32].

Дослівний дієслівний повтор у дитячих піснях вживається перш за все з метою ритмічної організації тексту і часто містить звертання: *summ, summ, summ, Bienchen, summ herum! backe, backe Kuchen* [Deutsche Volkslieder 1982, 21], *Hopp, hopp, hopp!Pferdchen, lauf Galopp!* [Spielen 1955, 18].

Для українських пісень типовим є повтор прикметників чи дієслів для посилення ознаки або підкреслення тривалості процесу: *довга-довга, ішов-ішов, копав-копав криниченьку, любив, любив дівчиньку* (це не характерно для німецької мови, де зазвичай вживаються деривати з афіксодами, проте окремі приклади трапляються й тут: *das grüne grüne Gras* [Deutsche Volkslieder 1982, 60], *alle, alle Kinder* [Deutsche Volkslieder 1982, 74].

Таким чином може передаватися також градація: *groß, groß, groß, die Lieb ist übergroß* [Deutsche Volkslieder 1982, 244].

В обох мовах можливе вживання в контактній позиції позитивного слова та заперечення протилежного, на що теж звертає увагу О. Потебня [Потебня 1963, 444]: *їдь, мій синочку, не стій; дівчино моя, чужа, не моя; прийди, прийди, мій миленький, хоч не рано, пізно; bleibt jung und wird nicht alt* [Deutsche Volkslieder 1982, 86]. При цьому починається з очікуваного, а потім йде заперечення.

Підсумовуючи можна сказати, що різні види лексичного повтору в народнопісенній творчості репрезентують різні стилістико-прагматичні функції: підкреслення найістотнішого, стилізації часових параметрів розгортання дії чи її інтенсивності, характеристики дійових осіб, вираження емотивної семантики – переживань, почуттів, психічного стану ліричного героя. Завдяки взаємодії лексичних та синтаксичних засобів досягається особлива емоційна насиченість народних пісень.

1. Бекетова О.В. Структурно-семантичні та функціональні особливості фігур повтору в аргументативних текстах (на матеріалі німецької мови): Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.04 / Олена Вікторівна Бекетова, КДЛУ – К., 1998. – 18 с. 2. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. - М.: Высш. шк., 1983. - 271 с. 3. Дудникова Т.С. Виды повторов в современном французском языке // Преподавание иностранных языков в средней и высшей школе. – Ростов-на Дону: Изд-во Рост.гос.ун-та. – 1969. – ч.2. – С. 243-258. 4. Еремина Л.И. Художественный текст как образно-речевое целое (На материале языка произведений Льва Толстого) // Филол. науки. – № 3. – 1978. – С.61-69. 5. Жук Т.В. Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок). – Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тетяна Василівна Жук; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2005. – 18 с. 6. Кожина М.Н., Данилевская Н.В. О развитии смысловой структуры в научном тексте посредством развёрнутых вариативных повторов // Принципы функционирования языка в его речевых разновидностях. – Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та. – 1984. – С.123-131. 7. Маліновський Е.Ф. Повтор у тексті в світлі нових парадигм 2004. Електронний ресурс, код доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/8418/95> 8. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с. 9. Михайлюк Л. М. Стилiстичнi функцiї повтору в поезiї I. Драча. Електронний ресурс, код доступу: <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine27-4.pdf> 10. Потебня А.А. Тождесловие, сочетание синонимов// Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. Том III. Об изменении значения и заменах существительного. – М.: Просвещение, 1963. – С.433-450. 11. Ріжко Р. Повтор як семантико-стилістична домінанта в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття. // Наукові записки. Серія: Філологічні науки Випуск 86. – С. 219 – 230. Електронний ресурс, код доступу: www.nbuv.gov.ua/porta/soc_gum/VzhDU/2009_47/44-47.pdf 12. Українська мова: енциклопедія. – Київ: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2004. – 832 с. 13. Aumüller M. Innere Form und Poetizität: Die Theorie Aleksandr Potebnjas in ihrem begriffsgeschichtlichen Kontext. – Frankfurt am Main, etc., 2005. 14. Fleischer W., Michel G., Starke G. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. – Frankfurt am Main: Lang, 1993. - 341 S. 15. Deutsche Volkslieder. 280 ausgewählte Volkslieder. /Hg. von Bernd Paschnicke. – Leipzig: Edition Peters, 1982. – 274 S. 16. Droben auf jenem Berge. Deutsche Volkslieder

1. Balladen, Liebeslieder, Berufs- und Ständelieder. /Hg. von Hermann Strobach. – Rostock: Hinsteroff, 1984. – 423 S. 17. Sowinski B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen. 2.Aufl. - Stuttgart, Weimar: J.B.Metzler, 1999. - 248 S. 18. Spielen, lachen, Freude machen. Eine Sammlung deutscher Kinderreime und Lieder / Hsg.v. L.Poellbach, R.Zimmermann. – Leipzig: F.Hofmeister, 1955. – 364 S.

Томас Н.М., асп.,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ АБСТРАКТНОЇ ЛЕКСИКИ

Статтю присвячено розглядові актуальної лінгвістичної проблеми – визначенню абстрактної лексики. Проаналізовано різні тлумачення даної лексичної підсистеми. Підкреслено важливість вивчення цієї категорії слів, яка виражає інтелектуальну, духовну та емоційну діяльність людини.

Ключові слова: абстрактність, абстрактне значення, абстрактна лексика, денотат, сигніфікат, лексика із конкретним значенням.

Статья посвящена рассмотрению актуальной лингвистической проблемы – определению абстрактной лексики. Проанализированы различные толкования данной лексической подсистемы. Подчеркнуто важность изучения этой категории слов, выражающей интеллектуальную, духовную и эмоциональную деятельность человека.

Ключевые слова: абстрактность, абстрактное значение, абстрактная лексика, денотат, сигнификат, лексика с конкретным значением.

The article is devoted to important linguistic problem – definition of abstract vocabulary. Various views of understanding this lexical subsystem are given. The importance of studying this category of words which expresses intellectual, spiritual and emotional man's activity is underlined.

Key words: abstractness, abstract meaning, abstract vocabulary, denotat, significat, vocabulary with concrete meaning.

Абстрактна лексика з'являється на найвищому рівні розвитку мислення. У ній відображено систему світоглядних цінностей, уявлень людини про світ, про себе, про ставлення до іншої людини, до добра і зла, тобто абстрактна лексика виражає інтелектуальну, духовну та емоційну діяльність людини. Проблеми співвідношення абстрактного і конкретного в мові та мисленні, здатність мови до абстрагування, усвідомлення вторинного характеру абстрактності в історії розвитку людської думки й мови, суті і міри абстракції, шляхів розвитку абстрактного і конкретного в мові були об'єктами осмислення філософів та лінгвістів з античних часів і до сьогодні (Аристотель, Локк, Гельвецій, Ді-